

Překladové právníkové slovníky: budou brzy minulostí?

Tomáš Duběda (Praha)

LEGAL TRANSLATION DICTIONARIES: WILL THEY SOON BE A THING OF THE PAST?

The role of bilingual and multilingual legal dictionaries in translation and legal communication is changing as the availability of various online resources increases. It turns out that most legal dictionaries published in the EU do not meet the standards of an ideal legal dictionary, in which linguistic data are supplemented with relevant law-related information. Furthermore, there is a strong disparity in terms of availability between dictionaries of major European languages and those of languages of limited diffusion. In the Czech context, bibliographic data indicate that a massive wave of legal lexicographic activity culminated around the year 2000. Since then, the trend has been dropping sharply. The authorship of the dictionaries, among which major European languages and Latin predominate, is almost exclusively in the hands of Czech authors. The decline of paper dictionaries does not seem to be fully compensated by online dictionaries for the time being. Yet the potential of electronic platforms for legal lexicography is considerable in terms of capacity, user-friendliness, accessibility and sustainability.

KEYWORDS

překladový slovník, odborná lexikografie, elektronická lexikografie, terminologie, právní překlad

KLÍČOVÁ SLOVA

translation dictionary, specialised lexicography, electronic lexicography, terminology, legal translation

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2024.2.4>

1. ÚVODEM

Úkolem specializovaného překladového slovníku je usnadňovat mezijazykovou komunikaci v konkrétním oboru, jako je například technika, lékařství, zemědělství, ekonomie či právo. Specializovaná lexikografie v sobě spojuje pohled lexikologický, vycházející z jednoho či několika jazyků, s pohledem terminologickým, zakotveným v příslušném oboru. Zatímco někteří autoři (např. Sandrini, 2014, s. 142) zdůrazňují obsahové i metodologické rozdíly mezi lexikografií a terminografií, Pierre Lerat (2014, s. 100) soudí, že *lexikografii a terminografii není vhodné stavět proti sobě: existuje pouze více či méně specializovaná lexikografie* [překlad T. D.]. Specializované překladové slovníky jsou nepostradatelnými pomocníky překladatelů i uživatelů odborného jazyka a některé z nich jsou obdařeny nemalou autoritou (Duběda, v recenzním řízení). V poslední době se však jejich role proměňuje v souvislosti s rozmachem internetových zdrojů a technologizací překladu, což vyvolává otázky ohledně jejich budoucnosti.

V tomto článku, zaměřeném na překladovou právní lexikografii, se nejprve zamyslím nad místem odborných překladových slovníků mezi dalšími zdroji informací, jež mají právní překladatelé k dispozici (kapitola 2), a dále se věnuji produkci těchto slovníků v evropském kontextu a jejich typologii (kapitola 3). Následuje přehled právnických slovníků vydaných v České republice (kapitola 4) a úvaha o budoucnosti elektronické lexikografie (kapitola 5).

2. PŘEKLADOVÉ PRÁVNICKÉ SLOVNÍKY V KONTEXTU DALŠÍCH ZDROJŮ PRO PŘEKLAD

Právní překladatelé při své práci využívají celou řadu zdrojů informací, které můžeme klasifikovat podle následujících hledisek (založeno na Gouadec, 2007; Biel, 2008 a Durán Muñoz, 2012, doplněno a uspořádáno):

- **typ:** jazykové (zejm. slovníky, glosáře, terminologické databáze, korpusy, překladové paměti, srovnatelné texty) vs. právní (např. právní či všeobecné encyklopedie, právní předpisy, odborné články);
- **jazyk:** jednojazyčné (např. výkladové slovníky a encyklopedie) vs. dvojjazyčné (např. překladové slovníky, paralelní korpusy, překladové paměti) a vícejazyčné (např. terminologické databáze, vícejazyčné paralelní korpusy);
- **médium:** papírové vs. elektronické (offline či online);
- **dynamičnost:** pasivní (prohledavatelné) vs. aktivní (zejm. strojový překlad a algoritmy umělé inteligence, ale také např. dotazy na překladatelských fórech či v diskusních skupinách);
- **dostupnost:** volně přístupné vs. placené;
- **autor:** známý vs. anonymní, odborník vs. laik, jednotlivec vs. instituce.

Není třeba dodávat, že internetové nástroje ještě před třiceti lety prakticky neexistovaly. Jejich rozvoj pokračuje v dimenzi jak kvantitativní (stále větší počet zdrojů s rostoucím objemem dat), tak kvalitativní (optimalizace existujících zdrojů a vznik nových, v poslední době zejména neuronový strojový překlad a aplikace využívající umělou inteligenci — Killman, 2023; Giampieri, 2023). I běžný internetový vyhledávač dnes překladateli umožňuje rychlé ověřování termínů a jejich věcných souvislostí, vyhledávání paralelních textů a zjišťování frekvence kolokací, které je potřebné zejména v nerodilém překladu (Biel, 2008). Daniel Gouadec (2008, s. 257) tuto situaci hodnotí pozitivně: *The fact that resources of every kind are now universally and immediately available is already having a positive impact on overall quality*. Naproti tomu Isabel Durán Muñoz upozorňuje na to, že nabídka velkého množství rychle přístupných terminologických zdrojů je vykoupena jejich velmi nevyrovnanou kvalitou:

However, more choice is not always synonymous with improved choice. Although there is now easier access to a greater number of terminological resources on different specialised domains, we find low and, often, very low quality resources which are not reliable at all. (Durán Muñoz 2012)

Autorka dále uvádí výsledky svého průzkumu preferencí ve vyhledávání terminologie, které ukazují, že překladatelé dávají přednost „hotovým“ (*ready-made*) terminologickým ekvivalencím, které nejčastěji hledají ve dvojjazyčných online zdrojích.

Mohlo by se zdát, že překladové právníkové slovníky jsou autoritativními zdroji překladových ekvivalentů přímo připravených k použití, a že tedy s jejich pomocí lze snadno vyřešit většinu terminologických otázek, jež se při překladu vyskytnou. Praxe ukazuje, že tomu tak není: jak upozorňuje Łucja Biel (2008), řada právníkových slovníků uvádí ekvivalenty bez kontextu, často ve formě neorganizovaného soupisu, dostatečně neodlišuje významy u polysémních termínů, nedrží krok s vyvíjející se legislativou a v neposlední řadě obsahuje zjevné chyby. Oproti jiným oborům mají právní lexikografové ztíženou pozici, neboť jazyk práva je úzce svázán s konkrétním právním systémem (Chromá, 2014, s. 23) a dostatečná funkční ekvivalence zdaleka není pravidlem. Kritické stanovisko ke konvenční dvojjazyčné právní lexikografii vyjádřila už v roce 1989 Susan Šarčević, když napsala, že dvojjazyčné právníkové slovníky mohou být spolehlivé jen tehdy, jsou-li pojmově orientované. V článku příznačně nazvaném *The Dubious Quality of Legal Dictionaries* to Gerard-René de Groot a Conrad J. P. van Laer shrnují těmito slovy:

It seems to us that many authors or compilers of bilingual legal dictionaries do not understand how legal translations should be made. They simply make a list of legal terms in the source language and give for each term one or more words from the target language as “translation” without any further information on the legal context. Because of the system-specificity of legal terminology, this kind of dictionaries is practically useless. (de Groot — van Laer, 2006)

Navíc, jak upozorňuje Nielsen (2014), překladový právníkový slovník plní tři potenciálně odlišné účely: napomáhá porozumění textu, tvorbě textu, anebo překladu textu. Ve slovnících například mnohdy nalézáme opisné ekvivalenty, které jsou spíše definicemi — ty sice zprostředkují význam termínu, avšak nelze je vždy použít jako překladový protějšek.

Překladový právníkový slovník se tedy stává hodnotným nástrojem teprve v rukách poučeného uživatele s alespoň základním povědomím o výchozím a cílovém právním systému a zkušeností s právními texty. Takovýto uživatel by se neměl nechat svést k zúženému, bezkontextovému vidění právní ekvivalence a slovníková řešení by měl posuzovat kriticky a ověřovat je v dalších zdrojích. Jak správně poznamenává Łucja Biel (2008), *overreliance on bilingual dictionaries may be disastrous for the quality of the translation*.

3. DVOJJAZYČNÉ PRÁVNÍKOVÉ SLOVNÍKY V EVROPĚ

Podle Reynoldse (1986, citován v Biel, 2008) spatřil první dvojjazyčný právníkový slovník světlo světa v Londýně v roce 1701 (*The Law-French Dictionary Alphabetically Digested*). Mezi specializovanými slovníky patří právníkové dodnes k těm nejčastěji vydávaným — to je také v souladu s údaji zjištěnými v průzkumu ELIS (European Language

Industry Survey, 2023), podle nichž je právní a administrativní specializace u evropských překladatelů nejčastější.

Necháme-li stranou odbornost autorů, je dostupnost a kvalita dvojjazyčných právnických slovníků dána především ekonomickými ohledy. Není překvapivé, že se na evropský knižní trh dostávají v první řadě slovníky zahrnující alespoň jeden „velký“ jazyk. Z přehledu 205 právnických slovníků vydaných v Evropské unii mezi lety 1976 a 2011, který sestavili de Groot a van Laer (2011), vyplývá, že naprostá většina těchto slovníků zahrnuje některý ze čtyř nejčastějších jazyků — angličtinu, němčinu, francouzštinu nebo španělštinu. Podrobnější čísla jsou uvedena v Tabulce 1.

Kombinace	Podíl
Velký jazyk + velký jazyk	42 %
Velký jazyk + jiný jazyk	56 %
Jiný jazyk + jiný jazyk	2 %

TABULKA 1. Rozdělení slovníků podle jazykové kombinace (de Groot a van Laer, 2011). N = 181. Vícejazyčné slovníky byly z výpočtu vynechány. Za velké jazyky považují autoři angličtinu, němčinu, francouzštinu a španělštinu.

Přes 40 % vzorku tvoří slovníky kombinující jazyky ze skupiny čtyř nejčastějších. Pro malé a středně velké jazyky EU (mezi ty druhé počítám češtinu) jsou obvykle dostupné alespoň slovníky usnadňující překlad z/do velkých evropských jazyků. Naproti tomu lexikografické propojení malých či středních jazyků mezi sebou je podle uvedených údajů zanedbatelné; zde si ovšem lze klást otázky ohledně způsobu, jakým nizozemští autoři slovníky vybírali — například pro češtinu jsou zastoupeny jen tři jazykové kombinace, ačkoli v roce 2011 byly dostupné slovníky nejméně pro sedm dalších jazyků EU (viz přehled slovníků vydaných v ČR níže). Avšak i s uvážením tohoto zkusení se jeví jako pravděpodobné, že pro kombinaci dvou malých nebo středně velkých jazyků není snadné nalézt autora s potřebnou odborností a zároveň dostatečně velké publikum, jež by umožňovalo vydání právního slovníku. Je tak pravděpodobné, že překladatelé specializovaní na tyto jazykové dvojice pracují jednak se všeobecnými slovníky, jednak s dostupnými odbornými slovníky z/do hlavních mezinárodních jazyků. Riziko nesprávného převedení právního významu je však v takovém případě značné, zvláště je-li zprostředkujícím jazykem angličtina, jazyk *common law* — právního systému, jenž se v mnoha podstatných rysech liší od evropského kontinentálního práva.

Pro vyhodnocení kvality analyzovaných slovníků stanovili de Groot a van Laer (2011) tři kategorie: a) glosář (*word list*); b) slovník s vysvětlivkami (*explanatory dictionary*); c) srovnávací slovník (*comparative dictionary*). Za optimální považují poslední typ — to souvisí s jejich přesvědčením, že *[t]ranslators of legal terminology are obliged to practise comparative law* (de Groot — van Laer 2006). Rozdělení 205 zkoumaných slovníků do těchto tří kategorií a dvou kategorií smíšených shrnuje Tabulka 2.

Kategorie	Podíl
Glosář	78 %
Glosář / slovník s vysvětlivkami	10 %
Slovník s vysvětlivkami	5 %
Slovník s vysvětlivkami / srovnávací slovník	3 %
Srovnávací slovník	3 %

TABULKA 2. Kvalitativní analýza právnických slovníků (de Groot a van Laer, 2011). N = 205.

Ve výše uvedeném přehledu nejsou rozlišeny jednosměrné a obousměrné slovníky. Otázka směru překladu si přitom zaslouhuje zvláštní pozornost: dvojice ekvivalentů, která je optimální pro překlad jedním směrem, nemusí být použitelná při překladu v opačném směru, jinými slovy, právní ekvivalence může být směrově asymetrická (Šarčević, 1997, s. 241; Duběda, 2021c). De Groot a van Laer (2006) dokonce neváhají označit mechanické obracení směru ekvivalence v právní lexikografii za „smrtný hřích“. K tomu je třeba poznamenat, že iluzi obousměrného fungování právní ekvivalence posilují některé online zdroje, které informaci o směru překladu upozadují, a dále instituční terminologické databáze.

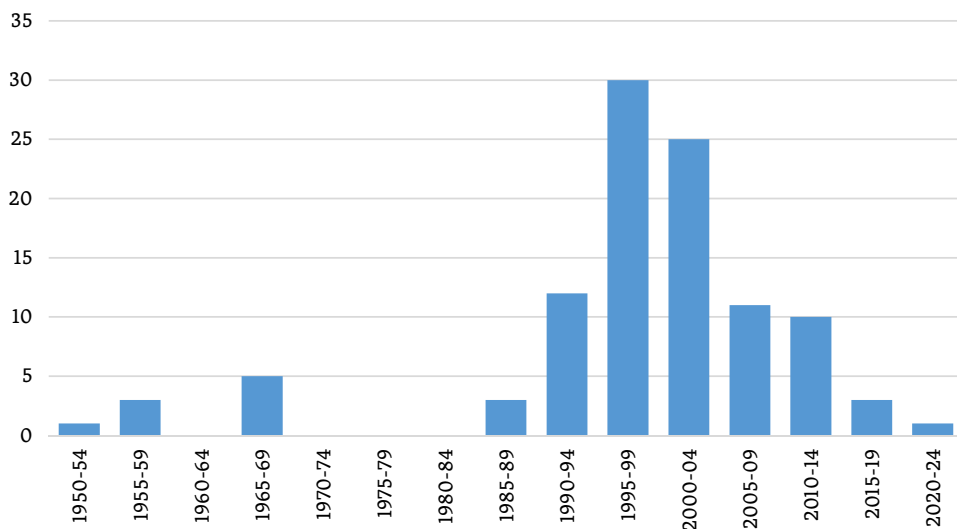
4. PRÁVNICKÉ SLOVNÍKY V ČESKÉ REPUBLICĚ

Pro kvantitativní popis historické i současné produkce překladových právnických slovníků v České republice jsem využil údaje z katalogu Národní knihovny ČR, v němž jsem v únoru 2024 hledal pomocí výrazů „slovník, slovníček, glosář, právo“. Ze získaného seznamu, čítajícího 249 záznamů, jsem ručně vyloučil jednojazyčné slovníky, právní encyklopedie a jiná nerelevantní díla. Zbylých 105 záznamů jsem převedl do tabulky umožňující statistické zpracování. V následujících odstavcích je tento vzorek popsán s použitím těchto hledisek: počet vydání, oborové vymezení, rozsah, vývoj počtu titulů v čase, cizí jazyk, směr překladu a mateřský jazyk autorů. Při analýze se opírám pouze o bibliografické údaje a nechávám stranou kvalitu slovníků, jejíž spolehlivé posouzení přesahuje možnosti této studie.

V excerpovaném vzorku je 74 titulů, které vyšly v jediném vydání, 15 jich vyšlo ve dvou vydáních, 9 ve třech, 4 ve čtyřech, 2 v pěti a 1 v šesti vydáních. V dále představených údajích započítávám opakovaná vydání jako nové položky, protože u většiny z nich je explicitně uvedeno, že jde o rozšířené, přepracované nebo upravené vydání, a pro vývoj slovníkového trhu mají takové reedice alespoň částečně platnost nového titulu.

Pokud jde o oborový záběr slovníků, více než polovina (52 %) se zaměřuje na právní jazyk bez další specifikace, zhruba třetina (30 %) má zaměření širší (vedle práva zejm. ekonomika, politika a finance) a zbylá část (18 %) má zaměření užší (např. trestní právo, policejní právo, uprchlické právo, právo Evropských společenství, římské právo; extrémním případem je slovníček k jedinému zákonu — viz níže).

Stránkový rozsah zkoumaných děl sahá od 21 do 1 655 stran. Mezi slovníky do 100 stran nalezneme jednak obecně zaměřené právní slovníky malého rozsahu, jed-

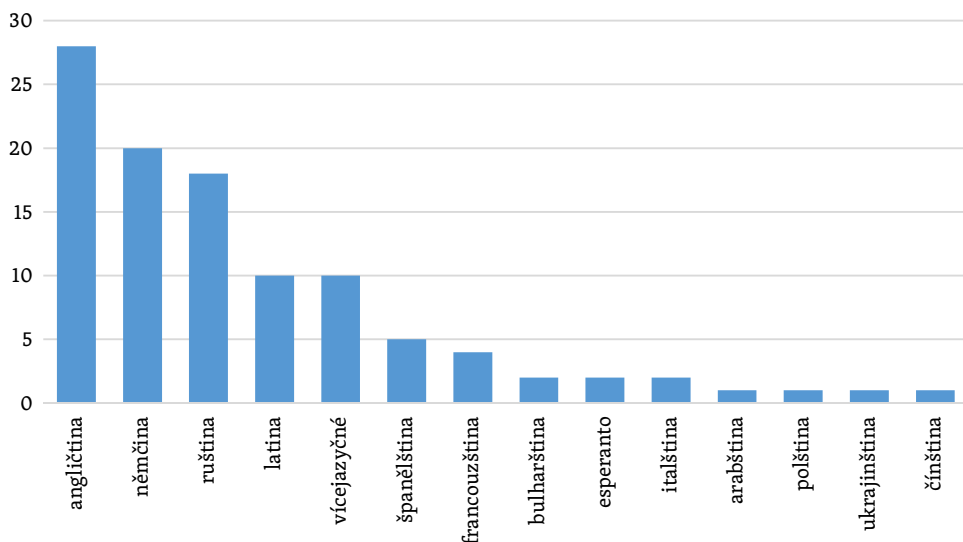

OBRÁZEK 1. Počet vydaných titulů po pětiletích od roku 1950. Nová vydání jsou počítána jako zvláštní položky. N = 104.

nak slovníky omezené na konkrétní právní odvětví nebo problematiku, např. B. Chovancová: *Anglicko-český slovník uprchlíckého práva* či J. Bína: *Česko-anglický slovník klíčových slov zákona č. 50/1976 Sb. o územním plánování*. Nejobsáhlejším dílem co do počtu stran (a zároveň nejstarším ve vzorku) je Kadlec, K. — Heller, K. et al. (1897–1900): *Německo-česká terminologie úřední a právnícká*. Praha: J. Otto.

Obrázek 1 ukazuje vývoj počtu vydaných slovníků v čase. Graf začíná v polovině 20. století, neboť před rokem 1950 eviduje Národní knihovna jediný právnícký slovník — výše zmíněný německo-český slovník Kadlec, K. — Heller, K. et al. Je sice možné, že v tomto období skutečně jiné právnícké slovníky neexistovaly, ale je také třeba připustit možnost, že některé z nich knihovna neeviduje nebo že se do vzorku nedostaly, protože k nim nebyla přiřazena správná klíčová slova.

Z grafu lze vyčíst, že od 50. let až do konce komunistické diktatury v roce 1989 byl na trh uveden jen malý počet právníckých slovníků — celkem 12 (6 ruských, 2 latinské, 2 esperantské, 1 polský a 1 španělský). S příchodem 90. let nastává zlatý věk právníckých slovníků, který kulminuje v rozmezí let 1995–2005. Pak křivka opět strmě klesá až k velmi nízkým současným hodnotám, což může signalizovat, že se formát klasických právníckých slovníků vyčerpá. Důvodů je zřejmě několik: efekt splaceného dluhu, změny na vydavatelském trhu, nástup elektronických překladačských pomůcek, ale možná také — s jistou dávkou spekulace — generační obměna odborníků na právní jazyk. Většina porevolučních slovníkových děl již není běžně dostupná a v policích knihkupectví se můžeme setkat zejména s dotisky malého počtu slovníků pro největší jazyky, ve většině případů těch kvalitnějších, sestavených vysokoškolskými vyučujícími právního jazyka (i zde ale jde o subjektivní hodnocení). Tyto slovníky však rychle zastarávají — většina z nich neodráží mj. zásadní změny v české právní terminologii po rekonstrukci občanského práva v roce 2012. I když ně-

OBRÁZEK 2. Počet titulů podle jazyka za celé období. Nová vydání jsou počítána jako zvláštní položky. N = 105.

kteří studie (Sycz-Opoń 2024, Duběda — v recenzním řízení) potvrzují, že papírové slovníky hrají v překladatelské praxi stále významnou roli, udržitelnost právně-lexikografických projektů v klasickém knižním formátu se ukazuje jako slabá.

Nebývalý rozvoj právní lexikografie po pádu komunismu potvrzuje také Łucja Biel pro polský trh. Upozorňuje přitom na to, že kvantita ne vždy znamená kvalitu:

In Poland, after the initial vacuum, quite a few legal English>Polish dictionaries appeared; however, their quality leaves much to be desired. They are prepared in a hurry without sufficient advisory teams and reviews by lawyers. Since they sell well, publishers rarely revise them. (Biel, 2008)

Na obrázku 2 je znázorněn počet slovníků podle cizího jazyka bez ohledu na směr. Vedle češtiny zahrnuje vzorek 13 cizích jazyků, z toho dva mimoevropské (arabština, čínština), jeden mrtvý (latina) a jeden umělý (esperanto). V kategorii „vícejazyčné“ se v různých kombinacích objevují tyto jazyky: čeština, angličtina, francouzština, němčina, ruština.

V první polovině grafu nalézáme především hlavní cizí jazyky vyučované v ČR, tedy angličtinu, němčinu, ruštinu, španělštinu a francouzštinu; je zajímavé, že zastoupení obou románských jazyků je oproti zbylým třem jazykům několikanásobně slabší. Kromě toho se v první sedmici sloupců umístila latina, jazyk římského práva, které bylo a je předmětem povinné výuky na právnických fakultách (určitou roli zde sehrál také velký počet vydání — celkem šest — *Latinsko-českého slovníčku římského práva* od Michala Skřejpka), a dále různé kombinace jazyků ve vícejazyčných slovnících. Druhou polovinu grafu tvoří méně zastoupené jazyky s jednou či dvěma polož-

kami. Počet titulů vydaných pro jednotlivé jazyky také koreluje s rozsahem lexikografických děl: zatímco v prvních sedmi sloupcích grafu je průměrná délka slovníku 412 stran, v posledních sedmi sloupcích je to 169 stran. Status toho kterého cizího jazyka v České republice se tedy v právní lexikografii projevuje jak v počtu titulů, tak v jejich obsáhlosti. Za obojím stojí lidský kapitál a ekonomické ohledy, tedy dostupnost odborníků pro daný jazyk a rentabilita vydaného díla.

V dosud uvedených údajích nebyl nijak rozlišen směr překladu. Zaměříme-li se na tento parametr, ukazuje se, že je ve vzorku 51 slovníků ve směru do češtiny, 33 do cizího jazyka a 7 obousměrných. Deset slovníků je vícejazyčných a u čtyř nelze směr podle metadat určit. V mnoha případech je tentýž autor nebo autorský kolektiv podepsán pod dvěma slovníky, jedním do češtiny a druhým do cizího jazyka, které vyšly s odstupem několika let.

Pokud jde o mateřský jazyk autorů, lze na něj usuzovat podle jazykové podoby jejich jmen, samozřejmě s určitým rizikem omylu, a dále podle hledání na internetu. Naprostá většina autorů na soupisu má české jméno, které nejspíše signalizuje i český mateřský jazyk. Autorem jednoho německého slovníku je Němec (Andreas Weber), další německý slovník má autora slovinského původu (Rudolf Baumbach). Autorkou *Česko-ukrajinského právního slovníku* je Ukrajinka (Halyna Myronova) a autorem *Česko-francouzského odborného slovníku z oblasti právní, správní a politické* je Francouz (Patrick Pataki). Zvláštním případem jsou dva slovníky přeložené (viz níže). Tvorba překladových právnických slovníků zahrnujících češtinu je tak téměř výlučně v rukách českých autorů a vydavatelů. Není příliš pravděpodobné — a neformální hledání na internetu to potvrzuje —, že bychom se takovými slovníky mohli setkat u zahraničních vydavatelů.

Zvláštní zmínku si zasluhují oba výše zmíněné slovníky, které byly na český trh uvedeny v překladu. Prvním z nich je *Blackův právní slovník* (Black, H. C. — Nolan, J. R. — Nolan-Haley, J. M., 1993), významný jednojazyčný slovník amerického a anglického práva, poprvé vydaný již v roce 1891. Český překlad tohoto díla, pořizovaný Vladimírem Balašem, byl ambiciózním projektem raných 90. let. V překladu jsou samozřejmě zachovány původní anglické termíny — na rozdíl od jednojazyčného originálu je tak česká verze jak výkladovým, tak překladovým slovníkem. Překlad dává českým uživatelům nahlédnout do právních institutů a způsobu právního uvažování v anglicky mluvících zemích, a zároveň nevyhnutelně řeší související terminologické obtíže. Hodnocení kvality překladu a užitečnosti projektu pro právníky, resp. překladatele přesahuje rámec této studie. Druhým přeloženým slovníkem, rovněž publikovaným v 90. letech, je *Čtyřjazyčný právní slovník* (Le Docte, E., 1997, přeložil Michal Tomášek). Originál, vydaný v Belgii, je tříjazyčný (francouzština, angličtina, němčina) s francouzštinou jako hlavním jazykem. V překladu jsou doplněny české ekvivalenty, podle nichž je také slovník řazen. Jak autor originálu, tak český překladatel v předmluvě upozorňují na problémy s ekvivalencí, které jsou umocněny skutečností, že jde o slovník vícejazyčný. Obecněji se lze domnívat, že samotná idea vícejazyčných právnických slovníků jde proti zásadám právní lexikografie: obvykle ignoruje směr překladu a vytváří iluzi věcné korespondence napříč jazyky (výjimkou jsou samozřejmě vícejazyčné země a mezinárodní instituce, kde je terminologie kodifikována).

Poslední poznámka k excerpovaným titulům patří slovníku Chromá, M. (2010): *Česko-anglický právní slovník s vysvětlivkami*. Strategií autorky bylo poskytnout uživatelům věcné informace o ekvivalentech v míře, která přesahuje zvyklosti domácích právnických slovníků. Zároveň slovník myslí na uživatele, jejichž mateřským jazykem je angličtina. Jako příklad uveďme vybrané kolokace z hesla *zástupce*:

zástupce: [...] **právní** ~ legal representative, attorney-at-law; counsel for the plaintiff or the defendant, counsellor-at-law; [...] **společenský** ~ community representative a person representing a community standing surety for the rehabilitation of a convict; **statutární** ~ authorised representative a person or group of persons empowered / authorised to represent a company externally; [...] **zákonný** ~ statutory representative; guardian ad litem representing an incompetent defendant; next friend (UK) representing an incompetent plaintiff; statutory agent; [...] ~ **jedné členské země Commonwealthu v jiné** Agent-General; [...] (Chromá, 2010, s. 451)

Vysvětlivky, tištěné petitem, zde plní tři různé funkce: obsahují definici (*community representative, authorised representative*), upřesňují kontext (*counsel, guardian ad litem, zástupce členské země Commonwealthu*) a označují právní systém (UK). Všechny tři typy informací mají význam pro pochopení a správné použití výrazu. Genezi slovníku popsala autorka v monografii Chromá (2004). Je s podivem, že v kvalitativní klasifikaci evropských právnických slovníků podle de Groota a van Laera (2011) zůstal slovník v nejnižší kategorii „glosář“, ačkoli je bezesporu kandidátem na vyšší kategorii „slovník s vysvětlivkami“, jak ostatně dokládá jeho titul.

Je pravděpodobné, že rostoucí obliba online zdrojů, kterou potvrzují zahraniční autoři (Biel, 2008; Durán Muñoz, 2012), se týká i českých právních překladatelů a překladatelek. Jak ale ukazuje průzkum Tomáše Dubědy (v recenzním řízení), provedený mezi českými právními překladateli s různými jazykovými kombinacemi, jsou papírové právní slovníky stále vnímány jako významné zdroje informací. Účastníci ankety (N = 56) si měli vybrat papírový překladový právní slovník, který používají nejčastěji, a vyjádřit se k jeho důvěryhodnosti. Rozložení odpovědí je následující: velmi důvěryhodný 31 %, poměrně důvěryhodný 44 %, důvěryhodný s výhradami 17 %, nepříliš důvěryhodný 4 %, bez odpovědi (překladatelé jazyků, pro něž právní slovník není k dispozici) 4 %. V určitém kontrastu k těmto zjištěním je jiný průzkum (Duběda, 2020, 2021a), zaměřený na terminologická řešení obtížnějších konceptů českého práva a provedený na menším vzorku překladatelů do francouzštiny (N = 14). Zde se ukázalo, že jen 31 % zjištěných ekvivalentů je ve shodě se slovníkem Larišové (2008). Autoritativnost tohoto jediného běžně dostupného právního slovníku pro francouzštinu se tedy ukazuje jako relativní.

5. JE BUDOUCNOST V ELEKTRONICKÉ LEXIKOGRAFII?

Obecné jazykové slovníky jsou dnes již pro mnoho jazyků dostupné v přijatelné kvalitě online. Do odborné lexikografie však tento trend proniká jen pomalu. Před dvaceti lety napsala Marta Chromá:

Obviously, the easiest way is to produce an electronic version of a dictionary that is carefully programmed in a multimedia format. Such an approach would allow users to examine and consult legal resources both in the source and target languages, citations and precise meanings of potential equivalents, references to relevant legislation and cases in both languages, and so on. (Chromá, 2004, s. 12)

Potřebu konceptuálně zaměřených dvojjazyčných právnických slovníků, pokud možno online, potvrzuje také Biel (2008) a o několik let později uvádějí Kim-Prieto a van Laer (2011), že dvojjazyčná právní lexikografie nevyhnutelně směřuje k elektronizaci. Dokladů tohoto trendu je však stále minimum, nepočítáme-li instituční terminologické databáze, vázané na právní systémy konkrétních vícejazyčných států nebo mezinárodních institucí.

Jedním z prvních slovníků tohoto typu mimo instituční kontext je anglicko-dánský právní slovník S. Nielsena (2014), v současné době dostupný po uhrazení předplatného (osobní sdělení autora). Od roku 2009 vzniká u Soudního dvora Evropské unie Vícejazyčný srovnávací právní glosář (*Vocabulaire juridique multilingue comparé*), obsahující pojmy z třiceti právních systémů členských zemí EU s definicemi a návrhy překladu do ostatních úředních jazyků EU (v současnosti jde hlavně o pojmy rodinného, cizineckého a trestního práva). Ačkoli je glosář vícejazyčný, je vždy zřejmé, do jakého právního systému pojem náleží. Nedávno byl glosář včleněn do terminologické databáze IATE, která primárně obsahuje termíny práva Evropské unie. Pojmosloví evropského práva a vnitrostátních právních systémů tak koexistuje uvnitř jedné databáze, a uživatelé se proto musejí orientovat podle značek systémového zakotvení pojmů nebo podle definic.

Od roku 2019 vzniká na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích databáze právních pojmů v češtině, francouzštině, španělštině a italštině s názvem LegTerm (Hodková et al., 2021). Databáze je pojmově orientovaná (v současné době asi 700 konceptů) a omezuje se na právní systémy České republiky, Francie, Španělska a Itálie. Na Univerzitě Karlově byl v roce 2020 zahájen projekt webové lexikální databáze pro právní překlad mezi francouzštinou a češtinou LEGILEX-FR (Duběda, 2021b). Svou koncepcí se tato databáze orientuje na překladatele, funguje oboustranně, explicitně označuje systémově specifické termíny a kromě terminologie nabízí také kolokace a textové prefabrikáty typické pro právní jazyk. Vedle ekvivalentů obsahuje také definice, poznámky k právní systematice a praktická upozornění. Zahrnuje mimo jiné řadu termínů, které chybějí ve slovníku Larišové (2008) nebo jsou v něm neaktuální. V současnosti má databáze rozsah asi 9 500 hesel. Na téže univerzitě se dále rodí projekt česko-anglického webového slovníku zaměřeného na termíny zavedené při reformě českého občanského práva v roce 2012 (Dvořáková — Bahenská, 2023).

Elektronické lexikografické zdroje nabízejí celou řadu výhod: z technického hlediska jsou snadno přenosné, kapacitnější než papírové slovníky, a zejména rychleji a efektivněji prohledatelné, a to v obou směrech. Co do struktury hesel je jejich výhodou lepší grafické uspořádání včetně využití barev a možnost přidání rozšiřujících informací, jako jsou příklady, encyklopedické údaje, odkazy na legislativu či judikaturu, ale také propojení s korpusem. Díky doplnění jazykových hesel encyklopedickými údaji pak dvojjazyčný slovník prohlubuje právně-komparatistický pohled na

ekvivalenci a svým způsobem simuluje propojení mezi dvěma slovníky jednojazyčnými. Právě to je ideál, o němž se zmiňuje Susan Šarčević: *In order to guarantee user reliability legal lexicographers are predestined to assume the analytical and descriptive tasks of the monolingual dictionary* (Šarčević, 1989). Elektronický formát také usnadňuje zařazování a vyhledávání jednotek delších než termín nebo terminologické spojení, tedy kolokací a textových prefabrikátů (Chromá, 2004, s. 61). Z ekonomického hlediska umožňuje elektronický slovník průběžné zveřejňování nových verzí a snadnou opravu hesel, a je tedy dlouhodobě udržitelnější. V případě placeného přístupu je cena v každém případě nižší, než by byla u papírového slovníku. To zvyšuje lexikografický potenciál malých jazyků, pro něž by vydání papírového slovníku nebylo ekonomicky únosné. Elektronický slovník také přirozeně vybízí ke zpětné vazbě od uživatelů (například přes webový formulář), která může přispívat k jeho kvalitě.

Je však třeba zamyslet se také nad nevýhodami webových slovníků odborného jazyka. Snadné rozšiřování hesel může vést k jejich nevyváženosti nebo nadměrné obsáhlosti, a v důsledku toho k nižší efektivitě prohledávání. Odvrácenou stranou snadné editovatelnosti je to, že se slovník vyvíjí, a není proto stabilním referenčním zdrojem. Při zařazení externích webových odkazů je pak třeba jejich funkčnost pravidelně ověřovat, protože internet je značně proměnlivé prostředí. U placených online slovníků upozorňuje Łucja Biel (2008) na nebezpečí porušování autorských práv. Naopak bezplatné slovníky nepřinášejí autorům ekonomickou satisfakci a mohou též vyvolávat dojem amatérskosti.

6. ZÁVĚR

Ve svém článku z roku 2006 uvádějí Gerard-René de Groot a Conrad J. P. van Laer sedm typů informací, které by ve dvojjazyčných právnických slovnících neměly chybět:

1. informace o právním odvětví, do něž pojem patří;
2. odkazy na legislativu, jazykový kontext;
3. alternativní ekvivalenty;
4. informace o míře ekvivalence;
5. upozornění na absenci pojmu v cílovém právním systému;
6. upozornění na překladové neologismy;
7. pravidelně aktualizovaná hesla.

Jak ukazují předchozí pasáže, naprostá většina dostupných slovníků tato pravidla nesplňuje, což vede k otázce, zda nejde o příliš idealistické desideratum. Například snaha o systematické uvádění odkazů na legislativu by nejspíše narazila na argument, že jejich informativnost je poměrně nízká, uvážíme-li pracnost jejich dohledávání a riziko zastarávání. Informace o míře ekvivalence, které se v dostupných slovnících omezují na občasné použití příznaku *přibl.*, by vyžadovaly podrobnou analýzu každého ekvivalentu. Na zásady 5 a 6 autoři slovníků rezignují, ačkoli jsou relativně splnitelné. Je tedy zřejmě rozumnější prosazovat uvedená pravidla nikoli absolutně,

ale spíše výběrově, zejména pro odlišení polysémních termínů, termínů z různých právních systémů a problematičtějších případů právní ekvivalence.

Zároveň je pravděpodobné, že posun směrem k tomuto ideálu se při zachování klasického papírového formátu již nepodaří. Příležitost naopak skýtá elektronický formát, k němuž se podle některých teoretiků přesouvá těžiště lexikografické práce. V případě odborných jazykových slovníků se ale tento trend prosazuje pomaleji než v obecné lexikografii, nejspíše i proto, že existují alternativní online zdroje, které roli překladových slovníků suplují. V českém kontextu jsme v současné době svědky útlumu v produkci překladových právnických slovníků: papírový formát se vyčerpal a elektronický formát se zatím nedokázal přesvědčivě prosadit.

Podle toho nejskeptičtějšího scénáře by bylo třeba počítat s tím, že odborné překladové slovníky jako takové jsou již minulostí a překladatelé nyní budou pracovat jen s online zdroji jiného druhu. Na jednu stranu nebudou omezováni zúženým lexikografickým viděním právní ekvivalence, které je někdy předmětem kritiky, na druhou stranu budou nuceni ekvivalenty hledat v méně přehledném prostředí nabízejícím zdroje proměnlivé kvality.

Vyhlídky jsou ale ve skutečnosti optimističtější. Směřování k online platformám je pro odbornou lexikografii správnou cestou, která umožňuje kvalitativně navázat na tradici papírových slovníků a zároveň využít nových možností, jež nabízí elektronický formát. Najde-li se potřebný lidský kapitál, bude tvorba překladových slovníků snazší a povede k lepším výsledkům, nemluvě o šanci na právně-lexikografické zpracování pro méně rozšířené jazyky, u nichž by klasický slovník nebyl ekonomicky schůdný.

LITERATURA

- BIEL, Ľ. (2008): Legal terminology in translation practice: Dictionaries, googling or discussion forums? *SKASE Journal of Translation and Interpretation*, 3, 1, s. 22–38.
- BÍNA, J. (2000): *English-Czech dictionary of key words of the Act No. 50/1976 Coll. on town planning and building regulations (the Building Act) in the wording of later regulations / Česko-anglický slovník klíčových slov zákona č. 50/1976 Sb. o územním plánování a stavebním řádu (Stavebního zákona) ve znění pozdějších předpisů*. Brno: Ústav územního rozvoje.
- BLACK, H. C. — NOLAN, J. R. — NOLAN-HALEY, J. M. (1993): *Blackův právní slovník*. Praha: Victoria Publishing. Přeložil V. Balaš.
- DUBĚDA, T. (2020): Soudní překladatelé a terminologické nástrahy. Průzkum k překladu právních termínů z češtiny do francouzštiny (1. část). *Soudní tlumočnick*, 2/2020, s. 25–28.
- DUBĚDA, T. (2021a): Soudní překladatelé a terminologické nástrahy. Průzkum k překladu právních termínů z češtiny do francouzštiny (2. část). *Soudní tlumočnick*, 1/2021, s. 30–32.
- DUBĚDA, T. (2021b): Legal Lexicography: From Paper Dictionaries to Online Tools. In: I. Kosem — M. Cukr (eds.), *Electronic lexicography in the 21st century (eLex 2019): Post-editing lexicography. Book of abstracts*, s. 1–3.
- DUBĚDA, T. (2021c): Direction-asymmetric equivalence in legal translation. *Comparative legilinguistics*, 47, s. 58–72.
- DUBĚDA, T. (v recenzním řízení): Risk Perception and Risk Management in

- Legal Translation: A Questionnaire Survey.
- DURÁN MUÑOZ, I. (2012): Meeting translators' needs: translation-oriented terminological management and applications. *Journal of Specialised Translation*, 18, s. 77–92.
- DVOŘÁKOVÁ, E. — BAHENSKÁ, A. (2023): Czech-English Online Legal Dictionary. Příspěvek na 13th International and Interdisciplinary Conference on Applied Linguistics and Professional Practice 2023, Glasgow. <https://verso.is.cuni.cz/pub/verso.fpl?fname=obd_public_det&id=635460>
- ELIS (European Language Industry Survey) 2023. <<https://elis-survey.org/repository/>>
- GIAMPIERI, P. (2023): *Legal Machine Translation Explained: MT in Legal Contexts*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- GOUADEC, D. (2007) *Translation as a Profession*, Amsterdam — Philadelphia: Benjamins.
- DE GROOT, G.-R. — van LAER, C. J. P. (2006): The Dubious Quality of Legal Dictionaries. *International Journal of Legal Information*, 34, 1, s. 65–86.
- DE GROOT, G.-R. — van LAER, C. J. P. (2011): Bilingual and Multilingual Legal Dictionaries in the European Union: An Updated Bibliography. *Legal Reference Services Quarterly*, 30, 3, s. 149–209.
- HODKOVÁ, K. — PEŠKOVÁ, J. — PETRŮ, I. — RADIMSKÝ, J. (2021): Kontrastivní srovnávání právní terminologie na příkladech z vícejazyčné databáze právních termínů LegTerm. *Jazyk a kultura*, 47–48/2021, s. 1–16.
- CHOVANCOVÁ, B. (1999): *Anglicko-český slovník uprchlického práva*. Brno: Masarykova univerzita.
- CHROMÁ, M. (2004): *Legal Translation and the Dictionary*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- CHROMÁ, M. (2010): *Česko-anglický právní slovník s vysvětlivkami*. Voznice: Leda.
- CHROMÁ, M. (2014): *Právní překlad v teorii a praxi. Nový občanský zákoník*. Praha: Karolinum.
- IATE. <<https://iate.europa.eu/home>>
- KILLMAN, J. (2023): Machine Translation and Legal Terminology. In: H. J. KOCKAERT — F. STEURS (eds), *Handbook of Terminology Online*, Vol. 3, Amsterdam — Philadelphia: John Benjamins, s. 485–510.
- KIM-PRIETO, D. — van LAER, C. J. P. (2011): The Possible Dream: Perfecting Bilingual Law Dictionaries by Distinguishing Better Examples from Bad Examples. *International Journal of Legal Information*, 39, 2, s. 237–250.
- LARIŠOVÁ, M. (2008): *Francouzsko-český, česko-francouzský právní slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- LE DOCTE, E. (1997): *Čtyřjazyčný právní slovník*. Praha: Codex. Přeložil M. Tomášek.
- LEGILEX-FR. <<http://lex.ff.cuni.cz/legilex-fr>>
- LegTerm. <<https://legterm.cz/>>
- LERAT, P. (2014): Pour des dictionnaires juridiques multilingues du citoyen de l'Union européenne. In: M. MAC AODHA (ed.), *Legal Lexicography. A Comparative Perspective*. Farnham: Ashgate, s. 89–102.
- MYRONOVA, H. (2014): *Česko-ukrajinský právní slovník*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- NIELSEN, S. (2014). Database of Legal Terms for Communicative and Knowledge Information Tools. In: M. MAC AODHA (ed.), *Legal Lexicography. A Comparative Perspective*. Farnham: Ashgate, s. 153–176.
- PATAKI, P. (1997): *Česko-francouzský odborný slovník z oblasti právní, správní a politické*. Praha: Linde.
- SANDRINI, P. (2014): Multinational Legal Terminology in a Paper Dictionary? In: M. MAC AODHA (ed.), *Legal Lexicography. A Comparative Perspective*. Farnham: Ashgate, s. 141–152.
- SKŘEJPEK, M. (2022): *Latinsko-český slovníček římského práva*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- SYCZ-OPON, J. (2024): Print Dictionaries Are Still in Use: A Survey of Source Preferences by Polish Translators. *International Journal of Lexicography*. <<https://academic.oup.com/ijl/advance-article-abstract/doi/10.1093/ijl/eca004/7641530?redirectedFrom=fulltext>>
- ŠARČEVIĆ, S. (1989): Conceptual Dictionaries for Translation in the Field of Law. *International Journal of Lexicography*, 2, 4, s. 277–293.
- ŠARČEVIĆ, S. (1997): *New Approach to Legal Translation*. The Hague — London — Boston:

Kluwer Law International.

TERMDAT. <<https://www.termdat.bk.admin.ch/search>>

UNTERM. <<https://unterm.un.org/unterm2/>>

en/>

Vocabulaire juridique multilingue comparé.

<<https://termcoord.eu/vocabulaire-juridique-multilingue-compare-vjm/>>

Tomáš Duběda | Ústav translologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy |

Hybernská 3, 110 00 Praha 1

ORCID ID: 0000-0003-0609-4506

tomas.dubeda@ff.cuni.cz